

«Լուս Առնելը թայմզ» օրաթերթի Կիրակի, 10 Ապրիլի
թիվի մէջ լայն տեսած է խորհրդային պատմաբան Ռայ Մեյ-
վետսի մէկ գրութիւնը՝ «Ընկերային հակամարտութիւններ
խորհրդային Միութեան մէջ» վերնագրով: Յօդուածագիրը
Մոսկուա կ'ապրի: Սովետ պատմաբանը իր այս շահեկան յօդ-

ուածի մէջ կարծաւորեամբ կ'անդրադառնայ Ռայ Լեոնայի
Ղարաբաղի հարցին եւ կ'առաջարկէ լուծումներ: Ստորեւ յօդ-
ուածի մարտագրական թարգմանութիւնը, գտր կ'արտասուենք
«Ասպարէզ»էն:

ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԱՐՑԻՆ ԱՐՄԱՏՆԵՐԸ
ՄԵՋ ԿՐ ՏԱՆԻՆ ԱՆՑԵԱԼ ԳԱՐԵՐՈՒՆ

Դեկտեմբեր 1986ին տեղի ունեցած Ղազախստանի խոր-
վութիւնները, խորհրդի թաթարներու Մոսկուայի ցոյցերը,
Պալմեան շրջանի 1987-1988ի քայլարշաւները, Եաբութիոյ եւ
Իզրայէլի տեղի ունեցած անջատ պատահարները,
Ռուսական Փամիաթ «Հայրենասիրական» ընկերակցութեան գոր-
ծունէութեան աշխուժացումը, հրեաներու եւ զերմանացիներու
Պորճրդային Միութեան արտագաղթի շարունակումը, եւ վեր-
ջապէս, Ատրպէյճանի եւ Հայաստանի միջեւ զարգացող հակա-
մարտութիւնը, այս բոլոր դէպքերը կը մատնանեն խորհրդային
Միութեան ազգային խնդիրներու սրումը: Անոնց ու ազգային
վերակառուցման միջեւ առնչութիւնը բացայայտ է: Հրապա-
րակայնութիւնն ու ժողովրդավարականացումը միայն պիտի
կրնան ստեղծել պայմաններ՝ անցեալ տասնամեակներուն մեր
երկրին մէջ կուտակուած ազգային բազմաթիւ խնդիրները բա-
ցայայտելու ու զանոնք աւելի լաւ հասկնալու համար:

Վարչակարգի ազատականացումն ու մամուլի իշխանա-
պաշտութեան ու վարչարարականութեան թեթեւացումը եւս
սատարած է զսպուած դժգոհութեանց ոչ այնքան ալ բիրեղ աղ-
բիւրներու խցանահանման, կամ, առնուազն, նեխած զեկամա-
րութեան մը օրօք գոյութիւն ունեցող, սակայն ընդհանրապէս
անարդար իրավիճակի մը մէջ այնքան ալ ծանրակշիռ չթուացող
վէճերու եւ անհամաձայնութիւններու սրման: Ժողովուրդին
ընկերային աֆթիլիզմ ցուցաբերելու կոչ ընելով ու զայն քաղա-
քական թէ՛ այլ տեսակի դժուարութիւններ լուծելու գործին
մասնակցութիւն բերելու հրաւիրելով, խորհրդային ղեկավար
Կորպաչով ահամայ կը քաջալերէ զայն ցուցաբերելու այնպիսի
աֆթիլիզմ, ինչպիսին ցուցաբերուեցաւ Լեռնային Ղարաբաղի
հարցի գոհացուցիչ լուծումը պահանջող հարիւր հազարաւոր
հայերու կողմէ, մայրաքաղաք Երեւանի մէջ:

Ասիկա մեր ազգային գլխաւոր խնդիրը չէ, սակայն
դժուար խնդիր մըն է, որուն արմատները մեզ հասած են անց-
եալ դարերէն: 1913ին, երբ Լեռնային Ղարաբաղը կցուեցաւ
Ռուսիոյ, անիկա հայերէ բնակուած պարսկական փոքրիկ թա-
ղաւորութիւն մըն էր: Ռուսական կայսրութեան անկումէն ետք,
1917ին, այն շրջանը, որ ծանօթ է Անդրկովկաս անունով, բեմ
հանդիսացաւ քաղաքացիական ու աղգամիջեան արիւնոտ պա-
տերազմներու, որոնցմէ վերջիններէն էր Լեռնային Ղարաբաղի
շրջանին տիրանալու համար Հայաստանի եւ Ատրպէյճանի մի-
ջեւ մղուած պատերազմը:

«ՀԱՅԵՐՈՒ ԲՈՒՌՆ ՀԱՅԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ
ԱՆԱԿՆԱԿԻ ՊԵՏՔ ԶԷ ՄԱՏՆԷ ՄԵՋ»

խորհրդային իշխանութեանց հաստատումը Անդրկով-
կասի մէջ վերջ դրաւ այդ արիւնոտ հակամարտութեանց, որոնց
պատճառաւ, կարգ մը վայրերու մէջ, բնակչութեան 10-30 առ
հարիւրի կորուստ արձանագրուած էր: Հայաստանի եւ Ատրպէյ-
ճանի մէջ սահմաններու ճշդումի ատեն, 1923ին, ատրպէյճանցի
մեծամասնութիւնն ունեցող կարգ մը շրջաններ՝ Հայաստանէն
առնուեցան ու փոխանցուեցաւ Ատրպէյճանի, կազմելով Նախի-
ջեւանի Ինքնավար Հանրապետութիւնը: Սակայն, Լեռնային Ղա-
րաբաղը, իր աւելի քան 90 առ հարիւր հայ բնակչութեամբ,
մնաց Ատրպէյճանի մէջ, ստանալով միայն «ազգային մարզ»ի
իրավիճակը:

Դժբախտաբար, այդ շրջանին մէջ հայերու դէմ խտրակա-
նութիւն արտայայտող դէպքերը բազմաթիւ էին: Խորհրդային
իշխանութեան տարիներուն, Հայաստանի բնակչութիւնը գրեթէ
կրկնապատկուեցաւ, մինչ Լեռնային Ղարաբաղի մէջ բնակչու-
թեան աննշան աճ մը արձանագրուեցաւ, այն ալ ատրպէյճանա-
կան շրջաններուն մէջ: 60 տարիներու ընթացքին, շրջանի հայ
բնակչութեան թիւը 142,000էն նուազած է 136,000ի, այսինքն
բնակչութեան ընդհանուր թիւի 94 առ հարիւրէն՝ 76 առ հա-
րիւրի:

(Լեռնային Ղարաբաղի) հայերը տնտեսական եւ մշակու-
թային զրկումներու ենթարկուած են. անոնք նոյնիսկ Երեւանի
պատկերասփիւռի յայտագիրները չեն կրնար գիտել: Հայոց բո-
ղոքները, ինչպէս եւ ատրպէյճանցի խաբաներու բողոքները,
միշտ անտեսուած են թէ՛ Պաքուի եւ թէ՛ Մոսկուայի կողմէ,
արդար դժգոհութիւն յառաջացնելով հայերուն մէջ, որոնք 20րդ
դարու առաջին ցեղասպանութեան զոհ գացած են: Հետեւաբար,
անոնց այժմու յատկապէս բուռն հակազդեցութիւնը ամէն տե-
սակի ազգային անարդարութեանց դէմ, անակնկալի պէտք չէ
մատնէ մեզ:

Արեւմտեան մամուլի մէջ յաճախ կը հանդիպինք այն-
պիսի յայտարարութեանց, ըստ որոնց Խորհրդային Միութեան
ժողովուրդներուն միջեւ բարեկամութիւնը խորհրդային քաղա-
քութեան կողմէ ստեղծուած առասպել մըն է: Ասիկա սխալ դա-
տողութիւն մըն է: Խորհրդային Միութեան մէջ կ'ապրին աւելի
քան 100 ազգեր եւ անոնց գործակցութիւնը տնտեսական ու
մշակութային մարդերու մէջ եւ անոնց փոխադարձ յարգանքն
ու բարեկամութիւնը՝ առասպելական չեն: Խորհրդային Միու-
թեան մէջ պատմական, ընկերային եւ միջազգային նոր միաւոր
մը, յաճախ բնութագրուած իբրեւ «խորհրդային ժողովուրդ»,
իրականութիւն է: Իմ հայրս, օրինակ, ռուս է, մայրս՝ հրեայ:
Ես ամուսնացած եմ ուրբանացիի մը հետ, իսկ տղաս վերջերս
ամուսնացաւ հայու մը հետ: Տօնական օրերուն ինծի այցելող
բարեկամներս իրենց անցագիրներուն վրայ կ'ունենան վրացի,
էստոնացի, ատրպէյճանցի արձանագրութիւնը: Ասիկա առա-
պել մըն է, այլ մեր կեանքի իրականութիւնը:

Խ. Մ. Ի ՄԵՋ ՄԻՋ-ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ
ԶԸԼԱԿԸ ԿՈՐԾԱՆԱՐԱՐ ԱՌԱՍՊԵՆ ՄԵՆ Է

Այսուհանդերձ, այն յայտարարութիւնը, թէ Խորհրդա-
յին Միութեան մէջ միջազգային հակամարտութիւններ չկան,
առասպել մըն է, նոյնիսկ կործանարար առասպել մը: Այս հա-
կամարտութիւնները գոյութիւն ունին եւ անոնց թիւը կ'աճի:
Ինչպէս ծանօթ է, ազգային հարցը միշտ կարեւոր տեղ գրաւած
է մարքսիստ-լենինիստ գաղափարախօսութեան մէջ, որ բնա-
կաւ պէտք է նկատուի Խորհրդային Միութեան նման ազգային
հարցեր ունեցող երկրի մը մէջ: Ռուսական բոլոր յեղափոխա-
կան կուսակցութիւնները «փոքրամասնութիւններ» ներգրաւած
են իրենց շարքերուն մէջ, սակայն պոլշէիկները, իրենց ազգա-

յին ծրագրով, առաւել յաջող եղած էին քան միւսները: Առանց
լատվիացիներու, ֆինլանդացիներու, լեհերու, վրացիներու,
հայերու, հրեաներու, ուրբանացիներու, թաթարներու, վու-
կայի եւ իրիմի գերմանացիներու, չէչէններու, սլաւոններու,
նոյնիսկ հունգարացիներու եւ չինացիներու օժանդակութեան,
սլովէիկները երբեք պիտի չկրնային չափի իրենց պատերազմը
եւ ստեղծել Խորհրդային Միութիւնը:

1920ական թուականներուն մեծ ուշադրութիւն տրուած
էր ազգային խնդիրներուն. իւրաքանչիւր կուսակցական համա-
դումարի ընթացքին անոնք քննութեան նիւթ դարձած էին: Յա-
տուկ մեքանիզմներ կային քննելու եւ լուծելու համար ազգային
հակամարտութիւնները: 1930ական թուականներու սկիզբը, սա-
կայն, Ժողէֆ Ստալինը յայտարարեց, թէ մեր երկրի մէջ ազ-
գային հարցը «սպառիչ եւ վերջնական» ձեւով լուծուած էր եւ
թէ «ձեւով ազգային, սակայն էութեամբ ընկերակցական» խոր-
հրդային մշակոյթ մը ստեղծուած էր: Այդ յայտարարութենէն
ետք, մեր մամուլը միայն ու միայն խորհրդային ազգութիւննե-
րու միջեւ բարեկամութեան մասին դրած է եւ այլեւս չունինք
այն մեքանիզմը, որով կարենայինք քննել ազգային հակամար-
տութիւնները: Սակայն, «քաղքենի ազգայնականութեան» դէմ
պայքարելու համար բաւական ուժեղ կազմակերպութիւններ
կան: Խորհրդային Միութեան մէջ ազգային յարաբերութեանց
վերջին շրջանի վատթարացման մէջ «քաղքենի ազգայնականու-
թիւնը» կարեւոր դեր խաղացած է:

Խորհրդային մամուլը կը գրէ Ղարաբաղի եւ Հայաստանի
մէջ «կացութեան բնականոնացման» մասին, սակայն խնդիրը
տակաւին չէ լուծուած: Հարցը մէկդի դրուած է, նոյնիսկ ա-
ւելի բարդացած, ինչպէս ատրպէյճանական Մումկայիթ քաղաքի
մէջ տեղի ունեցած ողբերգական դէպքերը ցոյց տուին:

ՄԵՐ ԼՐԱԳԻՐՆԵՐՈՒՆ ՄԵՋ ԶԵՆՔ ԿՐՆԱՐ ԿԱՐԴԱԼ
ԵՐԵՎԱՆԻ ՑՈՑՑԵՐՈՒՆ ՄԱՍԻՆ

Դժբախտաբար, զոհերուն մէջ էր Կլադնոսթը - Զերնո-
պիլի աղէտի առաջին 10 օրերուն ստեղծուած կացութեան դրե-
թէ կրկնութիւնը: Մենք մեր լրագիրներուն մէջ չենք կրնար
կարդալ Երեւանի ցոյցերուն, Կեդրոնական Կոմիտէի քարտու-
ղար Վլատիմիր Ի. Տոլկիխի, քարտուղարութեան անդամ Կէոր-
կի Պ. Ռադումովսքիի կամ մշակոյթի նախկին նախարար Պիտր
Ն. Տեմիչեւի նման խորհրդային ղեկավարներու՝ շրջանը կա-
տարած այցելութեանց մասին: Մենք նոյնիսկ չենք կարողար
Կորպաչովի դիմումը Հայաստանի եւ Երեւանի (Ատրպէյճանի
Ա.) ժողովուրդներուն ուղղուած, ինչպէս եւ հայ մտաւորական-
ներու հետ անոր ունեցած հանդիպումին մասին: Մենք ոչինչ
գիտենք ամենայն հայոց կրօնական ղեկավարի յայտարարու-
թեան, ինչպէս նաեւ Մումկայիթի «խռովութիւններուն» մա-
սին:

Անցեալ երկու տարիներու ազգային զարգացումները ո-
րեւէ ձեւով կը սպառնա Կորպաչովի վարկին եւ քաղաքակա-
նութեան: Անշուշտ: Անոնք լրջօրէն փորձաքարի կը դարնեն
բարեկարգութեանց ներկայ քաղաքականութիւնը: Այս պարա-
պային, Մոսկուա դժուարին վէճի մը մէջ իրաւարարի դեր կը
խաղայ, եւ ասիկա փորձ մըն է ղեկավարութեան կարողութեան՝
Կորպաչովի ժառանգած սակայն այսօր լուծուելու անհրաժեշ-
տութիւնը դիմադրաւոր խնդիր մը արդար եւ տրամաբանական
ձեւով լուծելու:

ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ ՊԵՏՔ Է ՀԱՆՐԱՔՈՒՆ ԿԱՏԱՐԷ

Իմ կարծիքով, Լեռնային Ղարաբաղի ժողովուրդը պէտք
է Խորհրդային Միութեան Սահմանադրութեան կողմէ թոյլա-
տրուած հանրաքուէ մը կատարէ: Հանրաքուէի արդիւնքը պէտք
է քննուի Խորհրդային Ատրպէյճանի եւ Հայաստանի Գերագոյն
խորհուրդներուն կողմէ: Եթէ անոնք չհամաձայնին, Խորհրդա-
յին Միութեան Գերագոյն Խորհուրդի կամ Ազգութիւններու
Պալատի յատուկ նիստ մը պէտք է գումարուի, ուր խնդիրը
հանգամանօրէն պէտք է ներկայացուի:

Թերեւս խորհրդային ղեկավարութիւնը լուծման այլ
ճամբաներ պիտի գտնէ: Շուտով կը գիտնանք այս մասին: Ես
տակաւին մտահոգ եմ տեղեկութեանց եւ մեր երկրի մէջ կա-
տարուող նման ահաւոր դէպքերու կապակցութեամբ հրապա-
րակայնութեան պակասին, մասին: Սակայն ես կը շարունակեմ
յուսալ, որ տրամաբանական լուծում մը պիտի գտնուի գոյու-
թիւն ունեցող թէ՛ նոր ստեղծուող ազգային խնդիրներուն, ինչ-
պէս եւ Կլադնոսթին եւ ժողովրդավարութեան: Ասիկա պիտի
նշանակէ վերակառուցման յառաջդիմութիւնը, եւ ոչ թէ անոր
պարտութիւնը: